

Goçmyrat ahun

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 21 января, 2025

Goçmyrat ahun GOÇMYRAT AHUN

■ Işan-molla diýilse...

Uzak ýyllaryň dowamynda yslam dinine könäniň zyýanly galyndysy hökmünde garalyp gelindi. Onuň görnükli wekilleriniň atlarynyň gapdalyna göwnüme gelen paýyş sözleri ýazmakdan gaýtmadyk. Halky garaňkylykda saklanlar we her hili aldawçylykly ýollar bilen garyp pukarlara ezyet baryny görkezenlerem şolarmyşyn. Mahlasy, biz olary diňe bir reňk bilen, gara reňk reňkledik. Elbetde, diň hadymalarynyň arasynda şeýle edilmegine mynasyp adamlaram bolsa bolandyr. Muny inkär edip bolmaz. Baş barmagyň deň bolanog-a!

Ýöne hakykatyň hatyrasyna aýtmaly bolsa, öz halkynyň abadançylygy, sowatlylygy ugrunda jan çeken din hadymlary köp bolmasa, az bolmandyr. Muny biz Maryda ýaşap geçen Mollatöre ahunyň mysalynda-da subut edip bileris. Ol ahun klassyk edebiýatymyzyň dürdänelerini bir ýere ýygnamakda, ony halka ýetirmekde bahasyna ýetip bolmajak iş bitiripdir. Ol öz döwrüniň sowatly adamy bolupdyr.

Ine, şeýle adamlaryň biri hem Nohur etrapynda ýaşan Goçmyrat ahundyr. Ol rewolýusiýanyň yzysüre aradan çykypdyr. Ýöne onuň ady häli-bu güne çenli halkyň dilinden düşenok. Goçmyrat ahun öz döwründe gaty köp gandöküşikli wakalaryň öňüni alypdyr. Her bir meselänu adyl çözüpdür. Ýüzlerçe talyp onuň tälimini alypdyr. Bu barada dürli rowaýatlar bar.

■ Nepesdurdy işanyň sargydy we Mollaly ahunyň arzuwlan ogly

Goçmyrat ahun hakda ýazylyp ýörülmedigem bolsa, onuň ady ýaşulydyr ýaşkiçi nesliň aňynda ýaşamagyny dowam etdirýär.

«Hiçden giç ýagşy» diýen pähime uýup, ömri rowaýata öwrülen bu adam hakda gürrüň bermegi makul bildim.

Munuň üçin men Nohur obasynda ýaşaýan Çary molla Pürli ogly

bilen söhbetdeş boldum. Çary aga bütün ömrüni dayhancylyk edip geçiren adam. Kolhozda mehanizator bolup işläpdir. Häzirem işlemegini dowam etdirýär.

Çary aga öz obadaşy Goçmyrat ahun hakda ýadyna düşenleri gürrüň edip berdi. Ol gürrüňler biziň taryhy geçmişimiziň bir bölegi. Taryhy geçmişimizi öwrenmek, halka ýetirmek biziň borjumyz.

– Geçen asyrda nohurly Mollaly ahun Eýran tarapda okap gelipdir. Arçmanly Nepesdurdy işan oňa: «Seň okan medresäň biziňkä gelenok. Alan bilimiň Buharadaky bolsa gowy boljak» diýipdir. Mollaly ahun işanyň sözüne eýerip, Buhara gidýär. Gelenden soň Nepesdurdy işanyň ýanyna baryp: «Tagsyr, Taňryýalkasyn. Eger sen maňa şeýle diýmedik bolsaň, mundan buýana-da meňki boljak däl eken. Ýöne arçmanly-ha boldum. Içimde arman-a galdy. Sebäbi başda alan ylmym düz bolmandyr. Indi özümden bir ogul ýetişse, onam ömrüni ylma sarp etdirmesem arman janymda galar» – diýip aýdypdyr.

■ «Şundan her haçan bir zat çykar...»

Şeýdip ol oba gelýär. O wagtlar hem Mekge-Medine tarapdan birki sany derwüş gelýär. Olaryň adamlara syn edişi, baha berşi ahunyň göwnünden turupdyr.

Mollaly ahunyň şo wagt başmi ýa alty ogly bar eken. «Meň ogullaryma-da baha bersin» diýip, olaryň yzyndan adam iberýär. «Şunuň haýsy biri alym, molla bolup biljek?» diýip soraýar. Ogullarynyň biri kül-kümüriň üstünde oýnap ýör eken. Derwüşler onuň ogullaryny gözden geçirip, «Bularyňdan-a saňa çörek ýok» diýýärler. Onda ahun «Iň körpämiz bar. Däli diýseň däli däl. Kül-kümürde oýnap ýör» diýýär. «Getiriň, göreliň» diýýärler.

Gyz jigisi ony golundan göterip getirýär, hamana haram tiken ýaly. Gowy, arzylap getirmän, golundan tutup getirip, ýaňkylaryň önüne oklap goýberýär. «Ine, şunymyz-a bar». Derwüşler seredip, seredip: «Tagsyr, şunyňy berkit. Her haçanam bolsa, şu bir düzüwli adam bolar» diýipdirler.

Ol oglanjyk ulalýar. Ahun oňa ata terbiýesini berýär. Ata terbiýesinde-de bildirýär çagaň nähilidigi. Bir zat aýtsaň

gulagynda galýarmy, galanokmy, bildirýär. Ýañky oğlan terbiýäni kabul edip alýar. Elipbiý dagy öwrenýär. 8-10 ýaşlaryndaka Buhara äkidip, ahun ony goýup gelýär. Ol Buhara medresesinde 19 ýyl ylym öwrenip gelýär.

■ «Ylmy-ha, Goçmyrat alypdyr...»

Onuň bilen Nepesdurdy işanyň ogullarynyň biri hem Buhara giden eken. «Hany, okuw bilen nähili, jan ogul. Nohurdanam Goçmyrat diýip biri gitdi şo ýere. Okuw bilen nädýäňiz?» diýip, işan aga oglundan sorapdyr. Ogly: «Goçmyrat diýilýän adam, kaka, bizem-ä «Işan aga, işan aga» diýip aýdýarlar weli, emma Goçmyrat haýsy köçä çyksa, şonuň bilen görüşmäge adam üýşüp gidýär. Görüşmäge gezek ýetenok» diýende, Nepesdurdy işan: «Haý, jan ogul, ylmy-ha Goçmyrat alypdyr, işan adynam siz alypsyňyz. Halk ylma çozar. Ylymsyz adamy näme etsin» diýipdir.

■ «Kitaby hezreti Goçmyrat äkitdi...»

Goçmyrat okaýan wagty özi ýaly bir adam gelip jylawyny tutup durmasa, kän bir ýere barmaýan eken. Şeýle bir syýasatly, öz abraýyny saklaýan adam. Gören ýeriňe ylgap ýörjek bolsan, ahun boljakmy?!

Okuwyny gutarandan soň oňa «şu ýerde gal» diýip aýdypdyrlar. «Ýok men öz halkyma hyzmat etjek. Bu ýeriň alymy, ylmy ýeterlik. Biz bir çölräk ýurtda. Biziň alymymyz, ylmymyz ýeterlik däl. «Gelip bu ýere ýolbaşçy bolsaň» diýip, atamam arzuw edip galdy. Şonuň üçinem men öz ýurduma gideýin» diýipdir. Okuw tamamlananda, her kimiň bilim derejesine görä, medreseden gerek kitabyny almak üçin ygtyýar edilipdir. Her kim öz güýjüniň ýetýän kitabyny almaly. Bir kitapdan artyk almaly däl. Ýöne kim näme kitap alsa, bellik edilýän eken. Ýaşulularyň aýtmagyna görä, Goçmyrat ahunyň alan kitaby üçmi ýa dört sany kitap. Uly kitaplary. Hiç kim Buharada şo kitaplara ýanaşyp bilmeýän eken. Dünýewi kitaplary bolmaly. Derýanyň içinde uly gämi bar bolsa, oňa ýetmäge gaýyk gerek. Şonuň özi ýalam, kitabyň ýany bilen gitmäge-de alym gerek. Hat

bilmeseň gözli kör. Dil bilmeseňem dilli däl. Goçmyrat ahun baryp has agramly kitaby alypdyr. Görseler, esasy kitap alnypdyr. Medresäniň oňa jogap berýän piri gapyda durandan sorayar: Kitaby kim aldy?» «Kitaby hezreti Goçmyrat aldy. Ahal ahuny äkitdi» diýýär.

Pir täret kylyp, iki rekata namaz okap, ýerinden turup, «Berekella, ylym Ahala gitdi» diýip aýdypdyr.

■ «Goçmyrat ahuny bardyr Nohuryň...»

Goçmyrat ahun okuw gutaryp gelenden soň, kakasy Mollaly ahun aýatda eken. Nohurda bada-bat medrese salmaga başlaýarlar. Sylag-hormat edýän adamlar oňa kömek edýärler. Ahun gijäni gündiz edip, adamlary okadyp başlaýar. «Geliň gardaşlar, okalyň. Ylym bize hemme taraplaýyn gerek» diýýär.

Häzire çenli Eýrandan gelýän türkmen ahunlaryna çenli «Biziň ylmymyz Goçmyrat ahunyň ylmy» diýmeýäni ýok.

Goçmyrat ahundan öz döwrüniň sowatly adamlary Oraz ahun, Atanyýaz ahun bilim alypdyr. Myratberdi ahun bilen bile Buharadan gelipdir. Eýrandaky ahunlaryň birtopary Goçmyrat ahunyň Buharada okan medresesine ýörite baryp aýlanyp gaýtdylar. Biz Nohurda bolup, gidip bilemzok.

Nohurda şo döwürde köp metjit salnypdyr. Köp ýerden adam gelýän eken. Goçmyrat ahunyň Nohurdaky medresesine ikinji Buhara medresesi hem diýýän ekenler. Ylym ýola goýlupdyr. Goçmyrat ýaşuly köp ahunlary okadyp, olara pata beripdir.

Mollaly ahun Eýran tarapda okapdyr. Köpeleliň diýip Eýrandan gyzlara-zatlara-da öýleniliberýär. Nohurda Eýrandan getirilen Sekine diýen bir aýal bar eken. Kürt zenany, «Mollalyjan gidip geldi, gidip geldi, nohurlyny «ýarym kapyr» etdi. Emma Goçmyrat jan gidip-gidip bir geldi weli, hemmesini «kapyr» edäýdi» diýipdir. Ýagny hemmesini musulman etdi diýdigi. Öz ýolunyň galanyna gynandygy bendäniň...

■ «Malym barmy – halym, bar?..»

Nohurly Öwez hojanyň gapysyna getirilýän däliniň hasaby ýok eken. Näsag adamlar ondan şypa tapypdyrlar. Günleriň birinde

hoja Atanyýaz ahuny metjidiň ýanynda saklap: «Tagsyr, dur – diýýär – Senden bir zat sorajak. Eger şoňa jogap berseň, ähli sopularyň bilen gel, seni naharlajak. Eger bilmesenem, onda meniň ähli dälilerimi naharlarsyň» diýipdir. «Eger bilmesek, kimiň ýanyna gitmeli borus?» diýýä, «Goçmyrat ahunyň ýanyna gitmeli».

Öwez hoja ahundan «Ölüde näçe hal bar?» diýip sorayar. Ölen adamyň zadyny bölüşmekde-de ylym bar. Şony ylym boýunça etmeseň, adamlar gyrlyşar. Şo ylymda hikmet bar. Adamyň dawasyny çözüp goýberýän ylym. Ylym boýunça «Şu zatda seň hakyň bar atanda» diýlensoň, meniň artykmaç almaga hakym ýok. Görýäňmi, ylym nähili aç-açan edýär. Bir sygyr bar. Sen ony öldürjekmi, näme etjek. A şerigat bölüp berenden soň, dep bolaýýa adam.

«40 haly bar» diýýä. Sanap başlaýar. Otuz dokuzysyny sanap, kyrka gezek gelende ahun duruberýär. «Ýeňildiň ýör, ahunyň ýanyna gideli» diýýä Öwez hoja. Goçmyrat ahunam sopularyna ders berip oturan. Şo iki arada Atanyýaz ahun golaýyna gelýä weli: «Janym ahyr, malym barmy – halym barmy?» diýýär. Atanyýaz ahunam «Dur, şu ýerde bir zat ýadyma düşdi?» diýýä. «Näme?» «Ata bar ýerde, baba hakdan kesiler» diýip aýtdy weli, 40 boldy. Öwez hoja-da «Özüň bilmediň. Ertirden bäre sanap otyrsyň, ýetirip bileňok. Şu ýerde birinden ýetdi» diýip aýdýa diýýär.

Goçmyrat ahun «Malym barmy – halym, barmy?» diýende Atanyýaz ahun bada-bat düşünyär. Ata bar ýerinde, bahasy hakdan kesilýän eken. Şonuň bilen kyrk bolýar. Bolsa-da Atanyýaz ahun onuň dälilerini naharlapdyr. Utulanyny boýun alýar. Ýogsam bolmasa onuňam ylmyny adam peslär ýaly däl eken.

■ «Aý, bir Nohur ahunydyr-da...»

Bir gezek Goçmyrat ahuny Gökdepä çagyryýarlar. Gökdepede 4 müň adam dagy ýygnanyp, bir meseläni çözüp bilmändirler. Şonda, «Nohurdan Goçmyrat ahuny çagyrmaly. Meseläni şo çözsün» diýen netijä gelýärler. Yzyndan adam iberilýär. Muň içinde «Aý gelse geler ýörär-de, «Nohur ahuny» diýip, göwnüýetmezçilikli sözünü

aýdyp galanlaram bolupdyr.

Yzyndan adam iberilensoň Goçmyrat ahun gelýär. Gelip, «Aý, geňesi başlabermeli eken. Maňa garaşyp durman. Geljek bir Nohur ahunydyr-da» diýipdir welin, her kim sesini çykarman, ýerli-ýerinde oturyberýär. Bir giň ýeri düzläp, 4 müň adam geňes edýär. Ahun meseläni çöp döwen ýaly edip gaýdypdyr. Dawa-jenjel meselesi parahatçylyk ýoly bilen çözülipdir.

■ «Seň hatyraňa gandarlarymyň günäsini geçýän...»

Goçmyrat ahunyň müňlerçe gezek gan işi düzedip gaýdan ýerleri bar. Bamydamy ýa-da Börmede biriniň iki ogluny öldüripdirler. Şoňa-da Goçmyrat ahuny töwella etmäge getiripdirler. Atdan düşüp, tebärek okap başlaýar. Kakasy: «Tagsyr, şü öýe gir. Iki sany gelin boýnuny burul oturandyr. Ikisiniňem adamsyny öldürdiler. Şo öldüren adamlar şü ýurtdan göçsünler. Häl-ä, iki, onam bolsa seň üçin olaň günäsini geçdim» diýip aýdypdyr. Ahunyň baran ýerinde meseläni oňyn çözüp gaýtmadyk ýeri ýok.

■ «Ylym gerek bolsa Nohura baryň...»

Arçmanda, Goçmyrat ahunyň öňünde okaýan bir sopusy toý edýär. Bu toýa-da hormatlap, Goçmyrat ahuny çagyryrlar. Nepesdurdy işanyň ogly «Eger Goçmyrat ahun geläýse, meni niredede bolsam tapyň» diýip tabşyran eken. Goçmyrat ahunyň öňünden bütin oba çykyp garşylapdyr. Işan aga hem şo wagt obada ýok eken. Oň yzyndanam adam iberilipdir. Işan aga gelýänçä, Goçmyrat ahuny bir öýe salyp, sowal yzyna sowal berýärler. Işan aga gelýär. Oturanlar bilen salamlaşýar. Muny maňa Muhammetguly molla gürrüň beripdi. Ol Goçmyrat ahunyň elinde okan adam. Öz dilinden eşitdim.

Alymyň ýanynda alym edebi, garamaýagyň ýanynda garamaýak edebi, bagşynyň bagşy edebi bar. Her kimiň özüne görä gulluk etmeseň, onda adam çagyrdygyň bolanok.

Sagat ikide Nepesdury işanyň ogly gelýär. Oturanlara: «Heý, bir alymy-da öýe salyp, sagat ikä çenli sowal etmek bolarmy? Sowalam bir sagat bor, ýarym sagat bolar. Bu adamlar işi kän. Gelip görüşjek adam kän. Ýeke siziň sowalyňyz däl. Size ylym

gerek bolýan bolsa, Nohur bilen Arçmanyn arasy 18 kilometr. Atly bir sagatlyk, eşekli bir salkynlyk ýol. Baryň Nohuryň metjidine okaň, ylym öwreniň» diýipdir. «Ahun demini-dynjyny alsyn» diýýär.

■ «Ömürboýy okasamam Goçmyrat ahunyň yzyndan ýetip bilmerin...»

Ylymda hemişe bahyllyk bar. Bir adam bir ylym bilse, biri ondan gowy biljek bolýar. Pesrägi azaram edenok. Adamlar her hili, şo gezek oturanlaryň biri «Şuň ýaly ylmy men nirede alyp bilerin» diýýär. «Goçmyrat ahun Buharany gutaryp gelen. Aňrybaş bilimli adam. Ýöne Mekge-Medinä baryp, 5-10 ýyl okap geläýmeseň» diýýärler.

Ol adam Mekge-Medinä okuwa gidipdir. 5-10 ýyl okapdyr. Goçmyrat ahunam öz dogany Ysmaýyl ahun we başga-da birnäçe ahun bilen Mekge-Medinä haja gidýär.

Ol adam Goçmyrat ahunyň gelenini eşidip, onuň düşlän çadyryna barypdyr. Öz alan bilimini synap görmek islänsoň, ol ahun bilen ylmy söhbete girişýär. Ýöne ahunyň berýän sowallarynyň birine-de jogap berip bilmändir. Baş-alty günläp ahunyň ýanynda bolsa-da onuň amalynda-da, ylmyna-da eýgerip bilmedik ildeşimiz ahyrynam: «Bäh, men бүтін өmrüme okasamam Goçmyrat ahunyň ylmynyň yzyndan ýetip biljek däl öýdýän» diýip, Ata Watana gaýdarman bolupdyr.

■ «Ylymda çözüň çykarmaga köplenç akyllam gerek...»

Goçmyrat ahunyň bilim beren ahunlary-da sowat derejesinde ýüňi ýeten ahunlaryň hiç birinden peslär ýaly bolmandyr. Atanyýaz ahun bilen Oraz ahun (nohurlylaryň öwezgeldi tiresinden, t.b) olaryň diňe ikije sanysydyr.

Könegümmeý obasynyň Pekeneçli diýen ýerinde Goçguly diýen adamyň igde agaçlary bar eken. Suwa gidip gelýän gelin-gyzlardan Bajygyz ýeňňe igde agajynda bal arysynyň öýüni görýär. Ylgaşyp gelýärler. Dogrudanam bal ary bar. Muny alýarlar. Isgenderiň aýaly Bajygyz ýeňňe-de baldan tamakin. Goçgulam: «Özüm aljak. Meň igdäm. Hiç kime berjek däl» diýipdir.

Şo wagtlaram her kimiň kazy-kelana oturyşy ýaly, ahuna-da şeýle oturylýan eken. Oraz ahun aýdypdyr: «Igde seňkem bolsa, baly gören başga adam. Onuňam paýyny çykaraý».

Goçguly ylalaşman, Nohura, Atanyýaz ahunyň ýanyna barýar. Goçguly diýýänem daýhan adam. Köp ýerde bugdaý ekip, harman atan, gaýratly adam. Harmanynyň düýbünü idili syrman: «Munda guşlaryň hem haky bar» diýýän eken. Özi weli hakyny hiç kime iýdirmändir.

«Jan tagsyr, Oraz ahun-a bir zat tapdy. Meň igdämden çykan balyň ýarysyny «Isgenderiň aýalyňa beräý» diýýä. Ahun ony diňläp «Bee, şerigat düzgünü bir ýerde bozulsa, köp ýerde üýtgär. Baryp, ahuny ýola salaly» diýýär. Atanyýaz ahun gelýä diýip aýtsalar, Oraz ahun öňünden çykýar. «Jan tagsyr, bir oglan iberseňiz, janymyz bilen özümüz barjag-a. Siz nire, bu ýerler nire! Gözüme, gaşymyz ýük, ýöne siz ýük däl. Çagyrsaňyz özümüz barjag-a» diýýär.

– Göwnüňe zat gelmesin diýip özümüz geldik – diýýä Atanyýaz ahun. – Goçgulynyň zadyny nämüçin Isgenderiň aýalyňa berdirdiň. Bu nähili bolýar?

– Jan tagsyr, men ýalňyşamok.

– Biriniň zadyny başga birine berdirseň, ýalňyşmanyň bolýarmy? Şerigatda nirede ýazylypdyr?

– Jan tagsyr, şu meselede akyllam gerek. Eger bir adamy öldürüp, Goçgulynyň igdesiniň arasynda goýup, «Goçgulynyň igdesinde bir adam ölüp ýatyr. Seň igdäňde» diýseler, Goçguly boýun alarmy? – diýipdir.

– Boýun almaz – diýipdir.

– Boýun almasa, şo aýal görmese bal arysam göçer gider, Goçgula-da zat ýok, oňa-da zat ýok. Şoň üçin ikä böläýiň diýip aýtdym.

Atanyýaz ahun:

– Aý, berekella, berekella, ylma köplenç akyllam gerek eken – diýipdir.

Akyla düz gelýän bolsa olam bir şert.

Allaýar ÇÜRIÝEW,

ýazyjy. Taryhy şahslar